

KAZ DAĞI ve ÇEVRESİNİN KÜLTÜREL VARLIKLARI

Cultural Reserves of Kaz (İda) Mountain and Its Near Areas

Rüştü İLGAR*

ÖZ

Biga Yarımadası'nda bulunan Kaz Dağı; biyolojik çeşitliliği, temiz havası, manzarası ve mitolojik bir karaktere sahip olması ile eşsiz bir dağdır ve 1993 yılında bir bölümü milli park ilan edilmiştir. Çok sayıda endemik bitkiyi barındırmakta ve birçok yabani hayvana ev sahipliği yapmaktadır. Sahip olduğu zengin su kaynakları sayesinde yörenin su ihtiyacını karşılamakta ve verimli tarım alanları oluşturmaktadır. Kaz Dağı mitolojik geçmişin kültürel birikimi yanında günümüz toplumlarının edinimleriyle sentezlenmiş kültürel zenginliğe sahiptir. Gerek coğrafya gerekse insan faktörü bu olumlulukta büyük öneme sahiptir. Yörede yaşamakta olan farklı etnik kültürlere sahip gruplar oldukça dikkat çekicidir. Çoğunluğu Yörükler oluştururken bunun yanında Fatih Sultan Mehmet zamanında Toroslardan getirilerek buraya yerleştirilen Tahtacı Türkmenleri vardır. Bu Türkmenler, kendilerini Alevi olarak tanımlamakta ve hem inançlarını hem de eski Türk toplumlarında görülen adetleri halen yaşatmaktadır. Bu çalışmada Kaz Dağı ve çevresinin coğrafi olarak fiziki ve beşerî özellikleri, özellikle yörede yaşayan toplulukların kültürel değerleri ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kaz Dağı, coğrafya, kültür, kültürel miras, değer.

ABSTRACT

Kaz Mountain, located on the Biga Peninsula, is a unique mountain with its biodiversity, clean air, landscape and mythological character, and a section of it was declared a national park in 1993. It hosts many endemic plants and many wild animals. Thanks to its rich water resources, it meets the water needs of the region and creates fertile agricultural areas. Kaz Mountain has a cultural richness synthesized with the acquisitions of today's societies in addition to the cultural accumulation of the mythological past. Both geography and human factors are of great importance in this positivity. The groups with different ethnic cultures living in the region are quite remarkable. While the majority are Yörüks, there are also Tahtacı Turkmens who were brought from the Taurus Mountains during the time of Fatih Sultan Mehmet and settled here. These Turkmens define themselves as Alevis and still keep alive both their beliefs and the customs seen in ancient Turkish societies. In

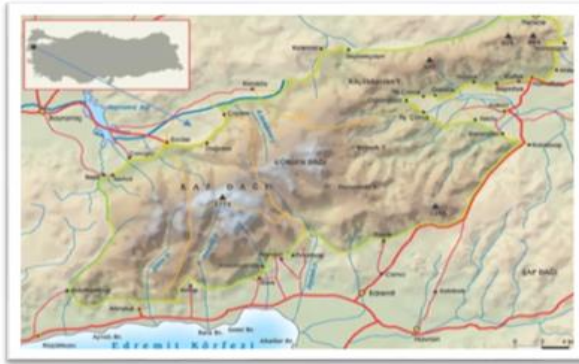
* Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, Çanakkale/Türkiye. E-Posta: ilgarmail.com. ORCID: 0000-0002-4981-7324.

this study, the geographical, physical and human characteristics of Kaz Mountain and its surroundings, especially the cultural values of the communities living in the region, are discussed.

Keywords: Mount Ida, geography, culture, cultural heritage, value.

Giriş

Kaz Dağı'nın antik dönemdeki adı İda'dır. Kaz Dağı; birçok endemik bitki türüne ev sahipliği yapmakta olduğundan Türkiye ve Dünya için çok özel yerlerden biridir. Oksijen oranı bakımından da dünyada Alp Dağları'ndan sonra ikincidir (Öztura, 2010, URL-1). Kaz Dağı Kuzey Ege'de 39° 30'- 39°52' kuzey enlemleri ile 26° 30'-27° 14' doğu boylamları arasında yer aldığından söz edilirken (Özel, 1999), bir başka çalışmada ise Kazdağı Milli Parkı 26° 44' 03" ile 26° 59' 59" doğu boylamları ile 39° 34' 09" ile 39° 44' 34' kuzey enlemleri arasında yer aldığı belirtilmektedir (Poyraz, 2013). 17 Nisan 1994 tarih ve 21555 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 93/4243 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile dağın Balıkesir ili Edremit ilçesi sınırlarında kalan 21.300 hektarlık bölümü Kazdağı Millî Parkı olarak ilan edilmiştir. Doğa Derneğinin MAR008 Korumaya Bağımlı Gerileme (-1) Projesinde ise şu şekilde açıklanmakta ve aşağıdaki harita ile lokasyonu sınırlanmaktadır:

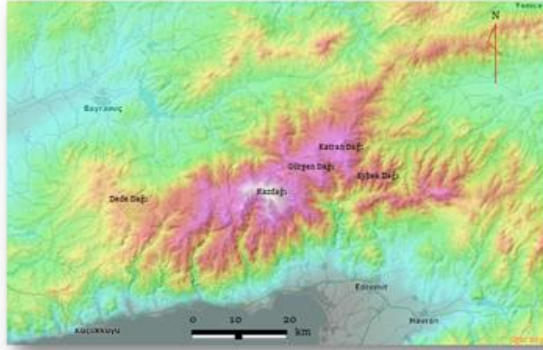

Yüzölçümü : 160161 ha | Yükseklik : 5 m - 1774 m
Boylam : 26,99°D | İl(ler) : Çanakkale, Balıkesir
Enlem : 39,72°K | İlçe(ler) : Çan, Yenice, Bayramiç, Balya, Edremit, Havran, Ayvacık, İvrindi
Koruma Statüleri : Milli park, tabii koruma alanı

Görsel 1. Çalışma Alanının Haritası

Kaz Dağı geçmişten günümüze yansıyan tarihi, doğal ve kültürel ve coğrafi bir mirastır. Kaz Dağı'nın 21.450 hektarlık bölümü Bakanlar Kurulu 1993/4243 sayılı kararı ile Milli Park ilan edilerek koruma altına alınmaya çalışılmıştır. Resmî Gazete'deki Bakanlar Kurulu kararında sınırlar koordinat

verilmeksizin, yayınlandığı şekilde okunması ve yorumlanması oldukça güç “sadece Balıkesir ili Edremit ilçesi sınırları içerisindeki Kaz Dağı yöresi ve haritadaki gibidir” ifadelerle belirtilmiştir. Yerleşmeler olarak batıda Ayvacık ve Ezine, kuzeyde Bayramiç ve Çan, doğuda Kalkım, Yenice ve Balya, güneyde Küçükkuyu, Edremit ve Havran ile sınırlıdır. Edremit Yöresi, Ege Bölgesi'nin kıyıda yer alan 10 merkezi ve onlara ait civar yerleşmeleri kapsar. Kaz Dağı yukarıda belirtilen coğrafi koordinatlar içerisinde dom yapıyla ön plana çıkan masif bir kütledir. Dağın sınırları kesin olarak çizilemeye de merkezde Sarıkız Tepe'yi barındıran ana Kaz Dağı kütlesi yer alır. Bunun yanında, doğuda Eybek Dağı, batıda Dede Dağı, kuzeydoğuda Gürgen ve Katran Dağlarından oluşmaktadır. Bu farklılıkları barındıran Kaz Dağı silsilesine “Kaz Dağları” da denebilmektedir.

Görsel 2. Kaz Dağları Silsilesi (Ilgar, 2019).

Kaz Dağı, Türkiye’de doğallığını korumuş yegâne alanlardan biridir. Bunda iklim ve hidrolojik özelliklerin rolü büyüktür. Saha yeterince yağış alır, yeraltı suları açısından da oldukça zengindir. Yaygın olarak; meşe, kayın, kızılçam, ardıç, karaçam, göknar ve Kaz Dağı göknarı (*Abies equitrojani*) türleri görülmektedir. Kaz Dağı Göknarı endemik bir bitkidir. Çoğunlukla Kaz Dağı'nın kuzey yamaçlarında ormanlar kurmaktadır. Bayramiç, Çan, Yenice, Edremit ilçelerinde, Terzialan beldesi, Karakoca ve Derenti köylerinde, Dede Dağı'nın kuzeyindeki ormanlarda, 400 m'den başlayarak Kaz Dağı Göknarı bulunur. Soğuk ve nemli topraklarda yüksek rakımlarda görünmektedir. Göknar ağacının habitatu Kaz Dağı ülkemizdeki en alt rakımlarda orman oluşturduğu yerdir.

Kaz Dağı florasında 30'u sadece bu dağa özgü olmak üzere ülke çapında en az 78 endemik ve 31 nadir bitkinin var olduğu saptanmıştır (Satıl vd., 2006; Tümen vd., 2000; Dirmenci vd., 2006: 431-435). Kaz Dağı su kaynaklarının bol olmasıyla ünlü olup Homeros'un İlyada'sında “çok pınarlı İda”

olarak geçmektedir. Jeolojik ve jeomorfolojik yakısı sayesinde kış yağışları sızarak yer altında su depoları (akifer) oluşturur ve bunlar yüzeye çıkarak bol debili kaynakları oluşturur. Kaz Dağı'ndan gelen orman havası ve denizin iyotlu, oksijen miktarı yüksek havası birleşince Altınoluk Şahin Deresi boğazı civarı oksijen çadırı şeklinde ifade edilmektedir. Dünyada oksijen miktarının yüksek olduğu ilk üç yerden birisi olarak tespit edilmiştir (Cürebal vd., 2012).

Görsel 3. Kaz Dağı Göknarı (*Abies equitrojani*)

Kaz Dağı aynı zamanda tarihi süreçte altın işletmelerinin izlerine ev sahipliği yapmıştır. Altının simgesi olan “Au” Latince “Aurum”dan gelir, Havararın antik dönemdeki adının “Aureline” (Altın Ülkesi) olmasından altının bu yörelerde antik dönemde de işletildiği anlaşılmaktadır (Doğaner, 2020).

Bu araştırma, model olarak nitel bir çalışmayı benimsemiştir. Nitel bir çalışmada çoğunlukla kullanılan veri toplama aracı, sözlü ve yazılı dokümanların incelenmesidir. Dolayısıyla çalışmada betimsel araştırma yöntemine başvurulmuştur.

1. Kaz Dağı Kültürünün Tarihsel Önemi

Dağlar ve dağ mitolojisi tarihsel süreçte Türkler için önemlidir. Dağlar bazen Gök Tanrı'ya yakın olmasından bazen de ona ev sahipliği yaptığının düşünülmesinden dolayı kutsal mekânlar olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca Türk mitolojisinde dağlar, etrafında yaşayan insanların koruyucusu olup vatan anlayışını şekillendiren önemli varlıklardır. Dağların Gök Tanrı'ya en yakın noktalar olarak düşünülmesinden dolayı ayinlerin çoğu dağların zirvesinde yapılmıştır. Bununla bağlantılı olarak dağlara yaklaşırken ya da

buralarda avlanırken uyulması gereken bazı kurallar doğmuştur. Türkler, yüksek olmayı tanrıya özgü bir nitelik olarak kabul etmişler ve dağlara, tanrılara özgünlük, kutsallık, sonsuzluk gibi anlamlar yüklemişlerdir. Birçok teppe, evliya mezarı koyularak kişileştirilmiş; kurbanlar kesilen, dualar edilen doğal tapınaklar halini almıştır (Bonnefoy, 2000; Roux, 1994; Ögel, 1995). Türkler, kutsal olarak kabul ettiği dağlarla ilgili düşüncelerini Anadolu’da tekrar canlandırmış, buraları yaşanabilir mekân haline getirmişlerdir. Bunlardan biri de Kaz Dağı’dır (Duymaz ve Şahin, 2008: 19). Yunan mitolojisinde “İda” adıyla anılan Kaz Dağı ve çevresi, Anadolu’nun Türkleşmesiyle Türk aşiretlerinin iskân bölgelerinden biri olmuştur. Fatih Sultan Mehmet, Midilli adasının fethi için gereken gemilerin yapımında faydalanmak için Adana civarında yaşayan Türkmen aşiretlerine, kerestecilikten anladıkları için “Tahtacı” denildiği bilinmektedir (Tanyu, 1987; Eröz, 1990). Kaz Dağı’nın Sarıkız efsaneleriyle kutsal bir yer haline gelmesi, Türklerdeki dağ kültürü inancıyla bağlantılıdır. Bu dağın zirvesi, her sene ağustos ayında Tahtacı köyleri tarafından ziyaret edilerek kurban kesilir, buraya dilekler bırakılır. Ayrıca Sarıkız Tepesi Babadağ civarında hayvan avlanmaması ve ağaç kesilmemesi, Türklerdeki dağ kültürü inancındandır (Baha Said Bey, 2000).

Türklerin inancına göre Gök Tanrı’nın simgeleri olan ve “temir kavak, hayat ağacı, evliya ağaç” olarak isimlendirilen kutsal ağaçlar vardır. Bu ağaçlar genelde tek bulunduğundan tanrıyı simgeler, çıplak alanlarda bulunup diğer ağaçlara göre daha canlı ve eşsizdirler. İslamiyet’le birlikte bazı değişimlere uğrayarak evliya ya da dede gibi düşünölmüş, belli zamanlarda ziyaret edilmiş, etraflarında dönölmüş, diplerine taşlar konulmuş ve dallarına dileklerini simgeleyen bezler bağlanmıştıır. Bununla birlikte bu ağaçlar kutsal kabul edildiğinden kesmek yasaklanmıştıır (Bonnefoy, 2000; Ergun, 2004). Yöredeki Mehmetalan Köyü’nde zeytinliklerin arasında bulunan ve yatır olarak kabul edilen dede ağaç, tek başına çam ağacı olarak bulunduğundan kutsal kabul edilir ve burada her sene ağustos ayının üçüncü haftasında Sarıkız hayrı yapılır. Ayrıca Kaz Dağı’ndaki ağaçlardan farklı şekillerde yararlanıldığı da görölmektedir. Örneğın çetlemik gibi kutsal olduğu düşünölen ağaçlardan nazarlıklar yapılmakta ve bölgedeki Tahtacı Türkmenler, çocuklarını nazardan korumak için beşiklerini çetlemik ağaçlarından yapmaktadırlar (Duymaz ve Şahin, 2008: 19).

Ateşin ve ocağın Türklerde kutsal bir yeri olduğu bilinmektedir. Evlerin merkezini temsil eden ocaklar, zamanla aileleri temsil etmiştir. Balıkesir Tahtacıları, her sene ağustos ayındaki Sarıkız ziyaretlerine katılamadıklarında vekil göndermektedirler. Katılanlar da Sarıkız yatırının olduğu yere uzun

sürelî seyahatler düzenlemektedirler. Bu bölgenin yakınlarında çadırlar kurarak üç ile yedi gün arası bir süreyle konaklarlar (Duymaz ve Şahin, 2008). Her sene ağustos ayında İzmir, Aydın, Edremit ve Çanakkale'den gelen insanlar, Kaz Dağı'nın zirvesine çıkmak için gelmektedirler. Sarıkız'ın toprağına saygıdan dolayı mezarına kırk adım kala eşyalarını bırakarak sağ taraflarına yatarlar ve yatıra üç adımlık mesafe kalana kadar sürünürler. Daha sonra yine sürünerek geri çekilirler ve ayinleri gerçekleştirmek için Kaz Dağında yedi gün yedi gece kalıp kurban keserler, sazandarlar nefeslerini söylerler. Böylece ayinleri tamamlanmış olur (Baha Said Bey, 2000).

Her ailenin Sarıkız ziyaretlerinde kullanılmak üzere bıraktıkları ocakları bulunmaktadır. Kesilen kurbanların etleri bu ocaklarda pişirilir, gelmeyen ailelerin ocakları herhangi biri tarafından kullanılmadığından boş bırakılır. Bu durumun, eski Türklerdeki ocak kültürü ve şaman dualarında geçen "atamızın yaktığı ocak" şeklindeki ifadesiyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir (İnan, 1986). Ocağın devamlı olarak yanması, ataların o ocakta devamlı bulunması anlamına geldiğinden ataların ruhları ateşle ya da ocakla bağlantılı olarak kutsal kabul edilmiştir (Eröz, 1990). Ayrıca Altay Türklerinde eski evdeki ateş, yeni eve taşınır ve sonrasında "ateş ana" için dualar okunurdu (Ögel, 1995). Günümüzde Tahtacı Türkmenlerinin mezarlarının yanlarında ocakların görülmesi de bu inanışın yaşatıldığı anlamına gelmektedir (Duymaz ve Şahin, 2008: 19). Nevruz ve Hıdırellez gibi bayramlar kutlanırken mezarların yanındaki bu ocaklarda kahve pişirilir, ziyafetler hazırlanır, rakı içilerek ölümler anılır (Kehl, 1988). Kaz Dağı'ndaki Tahtacı mezarları, Tahtacı Türkmenlerinin ölüm, mezar ve mezarlık ziyaretleri ile ilgili inançlarının bir yansıması olarak düşünülmektedir. Ölenlerle dünyada kalanlar arasında bağlantı olarak düşünülen ocaklar, mezarlıkların toplu olarak ziyaret edildiği günlerde (Nevruz, Hıdırellez gibi) kullanılmaktadır (Selçuk, 2004; Yolcu, 2020). Kaz Dağı Türkmenlerinin tercih ettiği çok renkli (kırmızı, beyaz, sarı, yeşil ve turkuaz renkler) başlık ve kıyafetlerin renk tasarımı aslında Eski Türk kültüründen kaynaklanmaktadır. Ateşe taparken "Al Ruhı" ya da "Al Ateş" adında ateş tanrısı algısı vardır. Al Bayrak kavramının kullanılmasının bu inançla bir ilgisi olduğu düşünülmektedir (Genç, 1997, İnan, 1987). Alazlama; yani ateşle temizlenme merasimi, ateş üzerinden atlama ayini bu inançtan kalmadır.

2. Kültürel Açıdan Önemli Lokasyonlar ve Unsurlar

Kültürel açıdan özellikle Ayazma, Sarıkız Tepe, Tahtakuşlar Köyü, Şahindere Kanyonu, Sutüven Göleti önemli bir yere sahiptir. Oğuz boylarından biri olan Ağaç Erilerin Hazar Denizi'nin kuzeyinden, Horasan'dan, Irak'tan

Toros Dağları'na gelmiş, tahta işlemedeki ustalıkları nedeniyle bunlara “Tahtacı Türkmenleri” ya da “Tahtacılar” denmiş, gemi yapımı için Kaz Dağı'na göç ettirilmişlerdir. Çamcı, Hacıhasanlar, Mehmetalan, Yassıçalı, Tah-takuşlar, Kavlaklar, Arıtışı, Kızılçukur ve Doyran gibi köylerde yaşamaktadırlar. Midilli Adası alınırken kullanılan gemileri onlar yapmışlardır. Yerleşik düzene geçtikten sonra kurmuş oldukları köylerden birine “Kuşlar Bayırı” adını vermişler, 1948’de “Tahtakuşlar” olarak değiştirmişlerdir. Burası Edremit’e 17 km uzaklıktadır ve Alevi kültürünün korunduğu bir köydür. Burada yöresel kıyafetlerin, Yörük kültürünün günlük kullanım eşyalarının, Kaz Dağı'nın bitkilerinin sergilendiği bir etnografya müzesi (Alibey Kudar Etnografya Galerisi) bulunmaktadır (Yıldırım ve Ölmez, 2005).

2.1. Kurban Geleneği

İbranice “korban” kelimesinden geçen kurban, tapınılan yüce varlığa/varlıklara ya da herhangi bir güce şükran duygularını ifade etmek, günahları affettirmek, dilekte bulunmak gibi nedenlerle sunulan hediyedir. Bu gelenek, en ilkel dönemlerden beri varlığını sürdürmüştür ve bu yönüyle insanlık tarihi kadar eskidir. Sümerlerde Tanrı Evleri’nde tanrıları sakinleştirmek ve onlarla bağ kurmak için kan akıtarak ya da kan akıtmaksızın kurban ritüeli gerçekleştirilmiştir. Kurban kesme ritüeli, kanlı (dana, öküz, koyun, keçi vb.) ve kansız (ekmek, leblebi, şeker, çeşitli meyveler) olmak üzere iki farklı şekildedir. Özellikle Ortadoğu’da besili ve sağlıklı dana, koyun ve keçi kesilerek kurban ibadeti yapılmıştır. Özetle, İslamiyet öncesi toplumlar da ve Araplarda kanlı kurban geleneği mevcuttur (Oymak, 2002: 169-180). Mezopotamya, Anadolu, Mısır, Hint, Çin, İran ve İbrani dinlerinde yılın belli aylarında dini törenlerle kurban kesme, bayram yapma geleneği bulunmaktadır. Alevilikte kurban geleneği güçlü bir şekilde yaşatılmaktadır. Buna göre, gücü yetenler için Kurban Bayramı, Muharrem ayı ve Abdal Musa Kurbanı olmak üzere yılda üç defa kurban farzdır. Ayrıca cem ritüelinin icra edilebilmesi için kurban kesilmesi şart olmakla birlikte bazı ritüellerde (Canbaş lokması, Koldan kopan) kurban şartı bulunmamaktadır. Alevi olmayan toplumlarda “adak” geleneği, Alevilerin kurban geleneğine benzerdir. Yüzyıllar önce nasıl her ayından önce kurban kesiliyorsa, Aleviler için de her ritüel için kurban söz konusudur. Yani Aleviler, eski Türklerden kalma bir geleneği yaşatmaktadırlar. Ritüeller dışında doğum, ölüm, sağlık, evlilik gibi durumlarda da kurban gözlemlenir (Arslan, 2017; Ersal, 2016).

Kurbanın kesim şekli toplumdan topluma değişse de amaç bakımından (günahlardan arınma, şükür, tövbe, kefarete) her dinde ve gelenekte aynı olduğu bilinmektedir. Türk kültüründe kansız kurbanı “saçı” denilmiştir.

Tanrıları memnun etmek ve çeşitli sebeplerle bu iki kurban türünü de adak yapmışlardır. Türk tarihi incelendiğinde, kurban kesme ritüelinin Türklere çok önemli olduğu görülmektedir. İslamiyet'in kabul edilmesinden sonra bazı değişikliklerle bu geleneklerini devam ettirmişlerdir. Örnek olarak, koyun, keçi, sığır, koç kurban edilmektedir ve at kurban etme geleneği bırakılmıştır (Erginer, 1997; Eröz, 1990; İnan, 1986; Arslan, 2017). Kurbanın etini yememek, toplum tarafından hoş karşılanmaz ve kurbanı saygısızlık olarak görülür. İki yaşından küçük, sakat, kümes hayvanı, yabani hayvanlar ya da hastalıkla hayvanlar kurban için uygun bulunmamaktadır. Ancak Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaşamakta olan Aleviler (Tahtacı Türkmenleri dahil), kümes hayvanlarını kurban olarak kabul etmektedirler. Kurbanın eti dışında bütün kemikleri, iç organları ve ayakları; derisinin içine konularak müsait bir yere kazılan çukura gömülmekte, boynuzları da ulu ağaçların, yüksek kayaların ya da evlerin dış duvarlarına asılmaktadır. Kurban geleneğinin gerçekleştirilmesinin sebepleri; hayranlık (gök, ay, vb. şeylere duyulan hisler için), şükran (bazı nimetleri kendilerine ihsan ettiği için tanrıya), gönül alma (tanrıların gazabını dindirmek ve teşekkür etmek için), pazarlık/adak (bazı isteklerin tanrıarca kabul edilmesi için) ve kefaret (işlenen günahlar için) olarak bilinmektedir (Bekki, 1996: 16-27; Arslan, 2017, Ersal, 2016).

2.2. Yemek Kültürü

Türkler, Anadolu'ya yerleştiklerinde, bu coğrafyada daha önce yaşayan insanların beslenme sistemlerinden etkilenmiş ve günümüzde beslenme uzmanları tarafından "Akdeniz beslenme biçimi" olarak adlandırılan yaşam tarzını benimsemişlerdir. Anadolu'nun elverişli iklimi ve bereketli topraklarında yetişen çeşitli bitkileri tarım ürünleri skalalarına ekleyen Türkler, bu süreçte hem geleneksel konar-göçer yaşam tarzlarından kaynaklanan hayvansal gıdaları hem de çok çeşitli yabani otları, sebzeleri, meyveleri, hububat ve baklagil ürünlerini beslenme biçimlerine adapte etmişlerdir (Dinç, 2021: 292).

Yörenin yemek kültürüne bakıldığında, coğrafyanın etkisiyle şekillenen bir mutfak anlayışının inşa edildiği görülmektedir. Kaz Dağı kırsalında yemek kültürünün baskın unsuru, otlar ve sebzeler olarak ön plana çıkmaktadır. Yörede yenilebilir yabani ot çeşitliliğinin fazlalığı ve bu otlara mevsimlere göre erişim imkânının bulunması, yemek kültüründeki bu baskınlığın temel nedenidir. Kaz Dağı'nın güney ve kuzey eteklerinden toplanan yemeklik otların oldukça geniş bir listesi vardır (Yolcu vd., 2023: 241). Kıyı Ege mutfağında deniz ürünleri (denizkestanesi, papalina, kalamar, ahtapot), yörede yetişen otlar (ebegümeci, acifiliz, arapsaçı, hardal, turp otu, karahindiba,

ısırgan, şevketi bostan, akkız, gelincik, bambul, mühliye, kazayağı, kuzu kulağı, labada, sarmaşık, semizotu, silcan, su teresi, yabancı pazı, yabancı kuşkonmaz/köremez otu, tarla börülcesi, deniz börülcesi), mezeler, otlı köfteler ve ot yemekleri dikkat çekmektedir. İç kesimlerde ise dağlık alanlarda bulunan fıstık ağaçlarından elde edilen çam fıstığı, mutfakta özel bir yere sahiptir. Çam fıstığı, bal ile karıştırılarak helva yapımında kullanılmakta, ayrıca kaburga dolması (şura) ve zeytinyağlı dolmalara eklenmektedir. Eskiden tarator mezesi de çam fıstığı ile yapılırken, günümüzde çam fıstığının pahalı olması nedeniyle ceviz tercih edilmektedir. Bunun yanı sıra nohut, yörede sıkça kullanılan bir üründür; nohutlu tepsi mantısı ve nohutlu börek gibi yemeklerde önemli bir malzeme olarak yer almaktadır. Ancak yörenin en ünlü yemeği Ayvalık tostudur ve bu yemeğin aslı, nohut mayasından yapılan ekmektir (Doğaner, 2020). Öte yandan, yöredeki tarım faaliyetlerinin önemli bir unsuru olan zeytin bitkisi, tüm ürünleriyle Kaz Dağı kırsalının beslenme ve mutfak kültüründe önemli bir yer tutmaktadır (Dinç, 2022: 113-125).

2.3. Kıyafet Kültürü

Kaz Dağı yöresinde hâkim kırsal kültürün iki önemli parçası olan Yörükler ve Türkmenlerin yaşamı, kılık kıyafetlerine ve el sanatlarına da yansımıştır. Yöresel giysilerde kırmızı tonlar, canlı renkler ve çiçek desenleri göze çarpmaktadır. Yöredeki grupların giysilerinin güzelliğini arttırmak için dar dokuma ve çarpana kullandığı görülmektedir. Çarpanalar, göçebe kültürün dokuma sanatına kattığı örneklerden biridir (Okuyucu, 2016; Uğurlu ve Uğurlu, 2012). Şaman geleneğine göre, nazar değmesini önlemek amacıyla nazarlıklar hazırlanarak insanlara, hayvanlara, ağaçlara ve evlere asılmaktadır. Kaz Dağı Tahtacı giysilerinde görülen aksesuarlar ve motifler, canlılık ve zarafetiyle Anadolu insanının yaşam tarzını ve dünya görüşünü büyük ölçüde yansıtmaktadır. Şaman geleneğinin bir diğer unsuru olan, nazara iyi geleceği düşünülen ve doğurganlığın simgesi olarak kabul edilen “amulet” detayları, giysilerde, kuşaklarda ve başlıklarda kullanılmaktadır. Geleneksel Türk sanatları arasında önemli bir yer tutan bohça, çok eski dönemlerden beri toplumsal yapımızın içinde yer almıştır. Kızlar, çeyizlik eşyalarını saklamak ve düğün veya nişanlarda sergilemek amacıyla bu el yapımı eşyaları kullanır. Bohçalarda işlenen motifler, Orta Asya, İslam ve Anadolu geleneklerinden beslenerek ortaya çıkmıştır. Ayrıca Türk toplumunda, ayrılık ve kavuşma anlarında anne, baba, lider, öğretmen ve akraba gibi büyüklere saygının göstergesi olarak “el öpme geleneği” yaygındır. Bu inanış, Şaman

inancında kişinin “alp” veya “bilge” olduğunu göstermek amacıyla yapıldı (Güner ve Oyman, 2017; Bülent, 2008: 311-328; Soylu, 2017).

Gelin başının geçmişi Uygur Türklerine dayanmaktadır. Orta Asya Şaman geleneğinde “Ala Geyik” boynuzu tasvir edilmektedir. Türk toplumlarında geyik kutsal olup kötülük yapanlara uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır. Ayrıca gelin başı dallarında hayat ağacı motifi görülmekte ve ölümden sonraki sonsuzluğu simgelemektedir (Dalkesen, 2015: 106). Balıkesir “Dallı Pullu” veya “Balıkesir Pullusu” olarak bilinen giysi, ipek veya saten gibi kumaşlara işlenerek özel günlerde giyilmektedir. Bu giysilerdeki motifler ve kullanılan kumaşlar, giyen kişinin sosyal statüsü hakkında bilgi vermektedir. En belirgin özelliği domates motifidir. Etek kısmında ise “hayat ağacı” motifi yer alır. Şaman geleneğine göre, bu motif, ölümden sonraki sonsuzluğu ifade ettiği gibi, kökleriyle yeraltını, dallarıyla ise gökyüzünü simgeler (Öztürk, 1996: 196-200). Dallı ceket; atlas, ipek, birman ve kadife gibi kumaşlara altın ve gümüş tellerle işlenerek, inci, pul ve tırtıl gibi yardımcı materyallerle süslenecek oluşturulmaktadır. Bu giyside de Şaman geleneğinde önemli olan Hayat Ağacı motifi yer almaktadır. Ayrıca, mitolojide önemli bir yeri olan kayın ağacı da bu cekete işlenmektedir. Kayın ağacı, inanışa göre “kadın” kelimesinin türetilmesinde etkili olmuş ve yaşam, güzellik, ebedilik ve ölümsüzlüğü simgelemiştir. Bindallı giysisi de Şaman geleneği ve Gök Tanrı inanışına bağlı olarak Hayat Ağacı ve Su Yolu gibi motiflerle bezenmiştir. Elbise, adını “Bindallı Çiçeği”nden almıştır (Güner ve Oyman, 2017).

2.4. Halıcılık Kültürü

Halı dokumacılığı, dört farklı ülkeden beş örnekle UNESCO’nun Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi’ne dâhildir. Ancak, Türkiye’den bu listeye alınmış hiçbir örnek bulunmamaktadır; oysa Türk halıcılığı, bu listeye girmeyi fazlasıyla hak etmektedir. Çanakkale ili sınırları içinde yer alan, Biga Yarımadası’ndaki Kaz Dağları silsilesi üzerinde bulunan Yenice, Çan, Bayramiç ve Ezine ilçelerini kapsayan bölgeye “Avunya Bölgesi” denmektedir (Uğurlu, 2018: 162-166). Bu bölgedeki halılar, yöreye özgü karakteristik özellikler taşımaktadır. Bu bölge içindeki halılar, yöreye özgü karakteristik özellikler göstermektedir. Çan halılarında kullanılan iplikler, yörede beslenen koyunların yünlerinden elde edilmiş, genelde doğal renkleriyle kullanılsa da bazen ceviz yaprağı ya da meşe kozalağı tozu ile boyananlara da rastlanmıştır. Dokumacılık, burada hem kişisel ihtiyaçları karşılamak, gelir elde etmek hem çeyiz hazırlamak amacıyla yapılmaktaydı. Yöre halkı, dokuduğu halıları günlük yaşamında da kullanmaktaydı. Ancak, 1957 yılında Çan ilçesinde

Kale Seramik fabrikasının kurulması ve bölgede kömür işletmelerinin yaygınlaşmasıyla birlikte, halkın geçim kaynağı değişmiştir. Zamanla yöre halkı geleneksel motiflerden uzaklaşmış, muşamba desenleri halılara da işlenmeye başlamıştır. Bu durum, yöredeki halı dokumacılığı geleneğinin dönüşümünü göstermektedir (Demirbulat vd., 2015).

Batı Anadolu yöresinde, dokumacılığın kutsal bir faaliyet olduğuna dair pek çok söylence bulunmaktadır. İlkçağ inancına göre, insan doğar doğmaz kader tanrıçaları ömür ipliğini dokumaya başlar. Üç kız kardeşten oluşan bu tanrıçalar, her insanın ipliğini bükerek belirli bir süre sonra keserler; iplik kesildiğinde ise o kişi ölür. Bu inançtan kaynaklanan “ipliğini pazara çıkarmak” deyimini, günümüzde hâlâ kullanılmaktadır. Altın post, Afrodit’in kuşağı, çift ilmekli Herakles düğümü, gelin kuşağı ve gayret kuşağı gibi kutsal düğümler ile çözülmez Gordion düğümü, yörede görülen post motifli halılar ve İlkçağ’daki Miletos, Sardes, Laodikeia, Tralleis gibi dokuma merkezlerinin bu bölgede yer alması, Batı Anadolu dokumacılığının önemini kanıtlamaktadır (Uğurlu vd., 2004).

2.5. Söylenceler

Bronz Çağı’nda Biga Yarımadası ve çevresindeki adalarda hüküm süren Troya kentinin temelini, yüksek Kaz Dağı kütlesi oluşturmaktaydı. Dağ, özellikle istila dönemlerinde kaleler, alçak bölgelerde yaşayan insanlar için sığınma alanları, toplanma noktaları ve hücum merkezleri olarak stratejik bir rol oynamıştır. Troya’nın yakınlarındaki en yüksek bölge olması, Kaz Dağı’nı hem ulaşılması zor hem de saklanmak için ideal bir yer haline getirmiştir. Aynı zamanda bu bölge, çobanların uğrak yeriydi. Antik yazar Strabon, bölge halkının yaklaşık onda birinin dağ çevresinde yerleştiğini belirtmiştir. MÖ 88 yılında Roma iç savaşları sırasında zarar gören Troya’nın gücü bu süreçte azalmış ve bölge, kuzeyde Konstantinopolis (İstanbul), güneyde ise Smyrna’nın (İzmir) yükselen ticaret merkezleri karşısında önemini yitirmiştir. Ancak Kaz Dağı, insanlık tarihine damgasını vuran Troya Savaşı sırasında önemli bir stratejik konum olarak öne çıkmıştır. Bu savaşın, Kaz Dağı’nın doruklarından izlendiği ve savaş sırasında alınan kararların, tarihin, göç yollarının ve deniz ticaret yollarının kaderini değiştirdiği anlatılmaktadır (Kapukaya, 2018; Erel ve Adatepe, 2013).

2.5.1. Troya Efsanesi

Truva Efsanesi, aşk, ihtiras ve savaş temalarıyla Antik Dönem’in önemli hikâyelerinden biridir ve Homeros’un İlyada Destanı’nda detaylıca işlenmiştir. Heinrich Schliemann’ın 1868’de Truva kentini keşfetmesi, bu hikâyenin

bir mit olmaktan öte gerçek bir tarihi olay olduğunu göstermiştir. Efsane, tanrı Zeus'un Thetis ile Peleus'un düğününe Eris'i davet etmemesiyle başlar. Öfkelenen Eris, üzerine "En Güzele" yazdığı altın bir elma atar ve bu, Hera, Athena ve Aphrodite arasında kavgaya yol açar. Paris, Aphrodite'i seçerek dünyanın en güzel kadını Helena ile evlenme vaadi alır. Ancak Helena, Sparta Kralı Menelaos'un eşidir ve Paris'le Truva'ya kaçması savaşı başlatır. Yunanlar, Menelaos ve Agamemnon liderliğinde bir ordu toplayarak Truva'ya saldırır. Akhilleus, Yunan tarafının en önemli savaşçısıdır ancak zayıf noktası olan topuğu nedeniyle öldürülür. Truva Savaşı'nın dönüm noktası, Yunanların tahta at stratejisidir. Sinon'un ikna ettiği Truvalılar atı surların içine alır ve gece saklanan askerler Truva'yı yakar. Savaş sırasında Hektor ve Paris gibi kahramanlar hayatını kaybeder. Menelaos, Helena'yı öldürmekten vazgeçer ve birlikte Sparta'ya dönerler. Bu efsane, mitolojide aşk, kahramanlık ve yıkım temalarının bir arada işlendiği unutulmaz bir hikâye olarak yer alır (Yörükan, 2000).

2.5.2. İlyada Destanı

Truva Prensi Paris'in, Akha Kralı Menelaos'un eşi Helene'yi kaçırmaması, Menelaos'un Truva'ya savaş açmasına neden olur. Agamemnon liderliğinde bir araya gelen Yunan şehir devletleri, Truva'yı dokuz yıl kuşatır ancak her iki taraf da üstünlük sağlayamaz. Hektor, savaşın Paris ve Menelaos arasındaki bir anlaşmazlık nedeniyle başladığını vurgular ve çözüm için ikisinin dövüşmesini önerir. Dövüş sırasında Paris, Afrodit'in müdahalesiyle kurtarılır ve savaş yeniden ordular arasında sürer. Tanrıların taraf tutması, savaşın seyrini belirler. Zeus, Afrodit ve Apollon Truvalıları desteklerken, Poseidon, Hera ve Athena Akhaların yanında yer alır. Savaşın dönüm noktası, Hektor'un Akhilleus'un dostu Patroklos'u öldürmesidir. Akhilleus, intikam için Hektor'u öldürür ve bu olay Truva halkını yasa boğar. Savaş sonunda Akhalar galip gelir ve İlyada Destanı, Hektor'un ölümüyle sona erer (Kapukaya, 2018).

2.5.3. Odysseia Destanı

İlyada Destanı'nın devamı olan Odysseia'da, Hektor'un ölümünün ardından Akhilleus'un ordusuyla Truva'ya geldiği ve bu sırada Paris tarafından topuğundan vurularak öldürüldüğü anlatılmaktadır. Ancak şehir hala düşmeyince, Yunan komutanlar Truva'nın akıl oyunuyla ele geçirilebileceğine karar vermişlerdir. Bu doğrultuda, Odysseas'ın önerisiyle büyük bir tahta at yapılmış ve içine Yunan komutanları yerleştirilerek Truva'ya bir hediye olarak sunulması planı hayata geçirilmiştir. Atın içine gizlenen askerler gece şehrin kapılarını Yunanlılara açmış, ardından şehir tamamen ateşe verilmiş ve Tru-

va düşmüştür. Kral ve Truvalılar kılıçtan geçirilirken, sadece Truvalı komutan Aineias hayatta kalmayı başarmış ve İtalya'ya giderek Roma Devleti'nin temellerini atmıştır. Destanda ayrıca Paris'in İda Dağı'nda çobanlık yaptığı dönemden ve bu dönemdeki aşkı Oinone'den bahsedilmektedir. Oinone, şifalı otları bilen ve yaraları iyileştirme gücüne sahip bir şifacıdır. Ancak, Paris'in evi terk etmesine kızdığı için onun yaralarını tedavi etmeyi reddeder. Daha sonra pişman olan Oinone, Paris'in çıralı odunlarla yakıldığı alevlere kendini atarak yaşamına son verir (Yörükkan, 2000; Hamilton, 2006).

Destanda, İda Dağı'nın zirvesindeki Gargaron olarak adlandırılan yerde bir Zeus Tapınağı bulunduğu ve burada Zeus'a adaklar adandığı, çeşitli kollar sürüldüğü belirtilmektedir. Zeus, bu konumdan savaşı gözetleyerek bazen şimşekler ve ışıklar aracılığıyla savaşçılara mesaj göndererek müdahalelerde bulunmuştur. Destanda Zeus, "İda'dan hükmeden güçlü tanrı Zeus" olarak anılmaktadır. Ayrıca, İda Dağı'nın yaban hayvanlarına ev sahipliği yapan bir alan olduğu, "hayvanların anası, kaynağı bol İda" ve "canavarlar anası İda" ifadeleriyle vurgulanmıştır. Dağın çok sayıdaki su kaynağı nedeniyle "çok pınarlı İda" tabiri de kullanılmaktadır; bu kaynaklar arasında Sutüven, Pınarbaşı ve Hasanboğuldu dikkat çekmektedir. Dağın diğer bir önemli özelliği ise tanrıların çoban kılığına girerek insanların arasına karıştığı bir yer olmasıdır. Örneğin, Apollon'un Zeus'un emriyle Truva'nın sığırlarını güden bir çoban kılığına girdiği, bu yerin ise "çok kıvrımlı İda'nın ormanlık yarıları" olarak tanımlandığı anlatılmaktadır. Bu yarılar, sık ormanları ve ulaşılması güç yapısıyla savaş sırasında gizlenmek için ideal bir ortam sunmaktadır (Homeros, 2012).

Destandaki "Zeus'un Uykusu" motifi, Zeus'un tanrı olmasına rağmen insana özgü özellikleri de barındırdığını vurgulayan bir unsurdur. Yunan, Uzakdoğu, Ortadoğu ve tek tanrılı dinlerde de benzerlerine rastlanan bu motifte, Hera, Poseidon'un Akhalara yardım edebilmesi için Zeus'u baştan çıkarıp uyumasını sağlar. Zeus'un İda Dağı'ndaki oturduğu yere "Gargaron Doruğu" denmektedir. İda Dağı'nda bulunan Zeus Altarı, destanda Zeus'un atlarının durduğu Gargaron olarak geçmektedir. Bugün Çanakale ili sınırlarındaki Küçükkuşu'da yer alan bu alan, Eski Yunan döneminde savaşlarda zafer, bereketli ürün, kuraklıktan ve hastalıklardan korunma dilekleriyle tanrılara kurbanlar sunulan bir yerd. Günümüzde ise Edremit Körfezi, Midilli Adası, Assos ve Truva gibi antik yerlerin görülebildiği, dilek ağaçlarına çaput bağlanan bir yer olarak mitolojik değerini korumaktadır. Ayrıca, Türkmenlerin ritüellerini gerçekleştirdiği, adak adadığı ve Hıdırellez kutlamalarını yap-

tığı bir alan olarak önem taşımaktadır (Eliade, 1993; Homeros, 2012; Kapukaya, 2018).

2.5.4. Sarıkız Efsanesi

Biga Yarımadası'na yerleştirilen Türkmenler, kültürlerini yüzlerce yıldır nesilden nesle aktarmışlardır. Bunlardan biri de Sarıkız efsanesidir. Bu efsanenin bölgede çeşitli varyantları bulunmaktadır. Bazılarında Sarıkız ve Afrodit özdeşleştirilmiştir. Bazılarında Hektor ile Sarıkız birlikte anılır. Efsanenin anlatımında Sünni Yörükler ve Tahtacı Türkmenleri arasında farklılıklar vardır (Kapukaya, 2018). Efsaneye göre; Edremit'te oldukça güzel bir kız yaşamış. Onu gören herkes onunla evlenmek istemiş. Ancak o ilâhî aşkla yanan bir evliya derecesinde olduğu için bunları kabul etmemiş. Sonunda namusu konusunda iftira atılarak bu durum babasına duyurulur. Babası da kızını cezalandırıp kaz gütmek için çıktıkları dağda kızını bırakıp gelir. Fakat kız dağda ölmez. Köylüler ve babası kızın yaşadığını öğrenirler. Babası dağa çıkınca kızının kerametlerine şahit olur. Kız, kar ve fırtına içindeki dağı bir ışıkla bahar haline çevirir, babasının abdest alabilmesi için denizden su alır. Babası kızını tekrar köye götürmek ister, ama Sarıkız, “Ben Edremit'e kazları yağlı, kızları sevdalı olsun diye beddua ettim” der ve dağdan inmez. Sarıkız'ın ve babasının kabirleri Kaz Dağı'ndadır. Ayrıca Akçay ismini açıklayan efsaneye göre susuz kalan köylüler Sarıkız'a müracaat ederler. Sarıkız da “Ak çay!” diyerek çayın akmasını sağlar. Önce çaya, sonra da orada kurulan köye “Akçay” adı verilir. Günümüzde kaplıcalarıyla meşhur olan Güre de ismini efsanelerimizden almıştır. Efsaneye göre kızının masum olduğunu anlayan babası, köye dönmesi için kızına yalvarır. Sarıkız ise; “ben orada iftiraya uğradım. Oranın erkekleri güre, kadınları dul olsun” der ve teklifi reddeder. Bunun üzerine köyün adı “Güre” kalır. Yine aynı efsaneler dolayısıyla Yunan mitolojisinde adı İda olan dağa da Sarıkız'ın kaz gütmesi sebebiyle Kaz Dağı adı verilmiştir (Araz, 1984; Duymaz, 2001).

2.5.5. Hasanboğuldu Efsanesi

Zeytinli Köyünde yaşayan Hasan çiftçilik ve bahçıvanlık yapmaktadır. Yüksekoba'dan güzeller güzeli Emine adında kızı görür ve ona aşık olur. Biri obadan yani dağdan, diğeri ise ovadan olan iki kişilik aşk hikayesi başlar. Hasan'ın Emine ile evlenebilmesi için kızın ailesince töreleri gereği Hasan'dan 40 okkalık tuz çuvalını sırtına alıp belirtilen bir yere kadar götürmesi talep edilir. Sıcaktan dolayı tuz çuvalı terle birleşerek erir ve Hasan'ın sırtını yakmaya başlar. Ağır yük bir yandan, eriyen tuzun yakması bir yandan Hasan'ı kötü eder. Bir dere yakınlarından geçerken ayağı kayar ve yıkılarak suya

düşer. Hasan Emine'ye seslenerek "obana gidemem, köyüme de geri dönemem. Beni burada bırakma" der. Emine ise ağlayarak tuz çuvalını alıp obasına döner. Emine sabah olunca Hasan'ı bıraktığı yere geri döner. Ama Hasan'ı artık bulamaz ve gölde boğulduğunu düşünür. Bu acıya dayanamayan Emine Hasan'ın hediyeye ettiği şal ile intihar ederek hayatını sonlandırır. O günden bugüne bu gölet "Hasanboğuldu" diye adlandırılmaktadır.

Sonuç

Kaz Dağı ve çevresi, yalnızca doğal güzellikleri ve biyolojik çeşitliliği ile değil, aynı zamanda zengin kültürel ve tarihsel birikimiyle de dikkat çeken bir bölgedir. Bu bölge, eski Türk inançlarından mitolojik hikâyelere, geleneksel yaşam biçimlerinden modern tarım ve gastronomi pratiklerine kadar geniş bir kültürel mirası içinde barındırmaktadır. Kaz Dağı'nın tarih boyunca hem doğasıyla hem de efsaneleriyle insanların ilgisini çekmesi, bu bölgenin Anadolu'nun kültürel coğrafyasında ne denli önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Kaz Dağı'nın kültürel mirası, hem Yörük ve Türkmen topluluklarının geleneklerini hem de yöreye özgü zengin mutfak kültürünü yansıtmaktadır. Bölgede yetişen endemik bitkiler ve yerel ürünler, yalnızca bölge halkının günlük yaşamını değil, aynı zamanda yöresel mutfağın karakterini de belirlemiştir. Yenilebilir yabani otların ve zeytin gibi tarımsal ürünlerin beslenme alışkanlıklarındaki yeri, Kaz Dağı çevresindeki yaşamın doğa ile nasıl uyum içinde şekillendiğini göstermektedir. Ayrıca geleneksel kıyafetlerdeki motifler ve dokuma kültüründeki zenginlik, bölgenin kültürel estetik anlayışını ve geçmişle olan bağını ortaya koymaktadır.

Tarihi açıdan da bölge, Yunan mitolojisindeki İlyada ve Odissea destanlarından Sarıkız ve Hasanboğuldu efsanelerine kadar birçok anlatının sahnesi olmuştur. Bu mitolojik ve tarihsel unsurlar, Kaz Dağı'nı bir kültürel cazibe merkezi haline getirmiştir. Aynı zamanda, bölgedeki Türkmen topluluklarının Sarıkız Tepesi gibi kutsal mekanlara bağlılıkları ve buradaki ritüelleri, kültürel mirasın sürekliliğini sağlamaktadır. Bu bağlamda, Kaz Dağı ve çevresi, yalnızca korunması gereken bir doğa harikası değil, aynı zamanda sürdürülebilir bir kültürel miras alanıdır. Bölgenin ekolojik ve kültürel zenginliklerinin tanıtımı ve korunması, yerel halkın yaşam kalitesine katkı sağlarken, bölgenin ulusal ve uluslararası düzeyde tanınırlığını artıracaktır. Bu nedenle, Kaz Dağı'nın zengin mirasının, çevre bilinci ve kültürel farkındalıkla desteklenerek gelecek nesillere aktarılması büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Araz, Nezihe (1984). *Anadolu Evliyalari*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Arslan, Yusuf (2017). “Türkistan’dan Tunceli’ye Kurban İnancı”. *Milli Folklor*, 115: 51-62.
- Baha Said Bey (2000). “Anadolu’da Alevî Zümreleri Tahtacı, Çetmi, Hardal Türkmenleri yahut Yanın Yatır Süreği”. *Türkiye’de Alevî-Bektaşî, Ahî ve Nusayrî Zümreleri*. Haz. İsmail Görkem. Ankara: Kitabevi, 216-226.
- Bekki, Selahaddin (1996). “Türk Mitolojisi’nde Kurban”. *Akademik Araştırmalar*, 3: 16-27.
- Bonnefoy, Yves (2000). *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü I-II*. Çev. Levent Yılmaz. Ankara: Dost Kitabevi.
- Bülent, Eşref (2008). “Anadolu Amulet Geleneğinde Çılkak ve Eski Kültürlerde İzleri”. 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*. Ankara: AKMB Yayınları, 311-328.
- Cürebal İsa vd. (2012). “Kazdağları Ekosistemi ve Ekolojisi”. *Kaz Dağları Ulusal Çalıştayı (2-3 Haziran 2012) Bildiriler Kitabı*. Balıkesir: Kazdağı ve Madra Dağı Belediyeler Birliği.
- Dalkesen, Nilgün (2015). “Orta Asya’dan Anadolu’ya Türk Kültüründe Geyik Kültü”. *Milli Folklor*, 106: 58-69.
- Demirbulat, Özge G. vd. (2015). “El Sanatları ve Turizm İlişkisi Çerçevesinde Türk Halı Dokumacılığının UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesinde Yer Alan Örnekler Doğrultusunda Değerlendirilmesi”. 14. *Geleneksel Turizm Paneli*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü.
- Dinç, Mustafa (2021). “Halk Bilgisinin Beslenme ve Mutfak Kültürüne Dönük Temsilleri”. *Halk Bilimi El Kitabı*. Ed. Mustafa Aça. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 288-314.
- Dinç, Mustafa (2022). “Kaz Dağları Kırsal Yaşamında Zeytin Bitkisi Etrafında Gelişen Geleneksel Ekolojik Bilgi Kökenli İnanış ve Uygulamalar”. *Kaz Dağları ve Geleneksel Ekolojik Bilgi*. Ed. Mehmet Ali Yolcu. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, 113-125.
- Dirmenci Tuncay et al. (2006). “A New Species of *Matthiola* R. Br. (Brassicaceae) From Turkey”. *Botanical Journal of the Linnean Society*, 151(3): 431-435.

- Doğaner, Suna (2020). “Rekabet Gücünde Coğrafyanın Etkisi: Edremit Yöresi”. *Coğrafya Araştırmaları Kitabı*. Ed. Abdullah Balcıoğulları. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 57-82.
- Duymaz Ali (2001). “Kaz Dağı ve Sarıkız Efsaneleri Üzerine Bir Deđerlendirme”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(5): 88-102.
- Duymaz, Ali ve Şahin, Halil İbrahim (2008). “Kaz Dağlarında Dağ, Ağaç ve Ocak Kültü Üzerine İnanış ve Uygulamalar”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(19): 116-126.
- Eliade Mircea (1993). *Mitlerin Özellikleri*. Çev. Sema Rifat. İstanbul: Simavi Yayınları.
- Erel, T. Levent ve Adatepe, Fatih M. (2013). “Kazdağı (İda) Jeoarkeolojisine Bir Yaklaşım”. *II. Uluslararası Kazdağları ve Edremit Sempozyumu*. İzmir: Meta Basım, 13-21.
- Erginer, Gürbüz (1997). *Kurban: Kurbanın Kökenleri ve Anadolu’da Kanlı Kurban Ritüelleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ergun, Pervin (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: AKMB Yayınları.
- Eröz, Mehmet (1990). *Türkiye’de Alevilik, Bektaşilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ersal, Mehmet (2016). *Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi, Çubuk Havzası Örneđi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- Genç, Reşat (1997). “Türk İnanışları ile Milli Geleneklerde Renk ve Sarı Kırmızı Yeşil”. *Manas 1000 Bişkek Bildirileri*. Ankara: AKMB Yayınları.
- Güner, Oğuz Y. ve Oyman, N. Rengin (2007). “Şaman Giysi Unsurları Üzerine Kullanılan Semboller: Türk Kültür Mirası”. *Turkish Studies*, 12(13): 357-396.
- Hamilton, Edith (2006). *Mitologya*. Çev. Ülkü Tamer. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Homeros (2012). *İlyada*. Haz. Ali Taş. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Ilgar, Rüştü (2019). “Kazdağı’na Yönelik Kültür Varlıklarını Koruma Anlayışı, Sistematik, Stratejik Eylem Planlarının Oluşturulması ve Geliştirilmesi”. *Milli Mücadelenin 100. Yılında Kuva-yı Milliye Şehri Balıkesir Uluslararası Sempozyumu (19-22 Eylül 2019)*. Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları, 73-82.

- İnan, Abdülkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kapukaya, Zeliha. (2018). “İlyada Destanı’nda İda (Kazdağı)”. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 41: 103-116.
- Kehl, Krisztina (1988). *Die Tahtacı Vorlaufiger Bericht Über Eine Ethnisch-Religiöse Gruppe Traditioneller Holzarbeiter in Anatolien*. Berlin: Verl. Das Arab. Buch.
- Okuyucu, Sena (2016). *Kazdağı Milli Parkı ve Yakın Çevresinin UNESCO Kriterlerine Göre Jeopark Potansiyelinin Belirlenmesi ve Eğitim Amaçlı Kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oymak, İskender (2002). “Gökçeada Hıristiyanlarında Kurban Geleneği”. *Dini Araştırmalar*, 12: 169-180.
- Ögel, Bahaeddin (1995). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) II*. Ankara: TTK Yayınları.
- Özel, Nihal (1999). *Kaz Dağları Orman Vegetasyonu Üzerine Fitososyolojik ve Fitoekolojik Araştırmalar*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Öztura Erdal (2010). *Truva Tarihi Milli Parkı, Kazdağı Milli Parkı ve Spil Dağı Milli Parkı Ziyaretçilerinin Türkiye’de “Milli Park” Kavramı ve Eğitimi Üzerine Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, İsmail (1996). “Etnografya Müzesinin Önemi”. *Art Decor*, 43: 196-200.
- Poyraz, Murat (2013). *Ekolojik Risk Değerlendirmesi Açısından Kazdağı Milli Parkı*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Roux, Jean Paul (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Satıl Fatih vd. (2006). “Kazdağı Milli Parkı ve Çevresinde Balıkesir Etnobotanik Envanter Çalışması 2004-2006”. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 5: 171-199.
- Selçuk, Ali (2004). *Tahtacılar: Mersin Tahtacıları Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

- Soylu, Rasim (2017). “Sanatta ve Kültürde Öpme Ritüelinin Göstergebilim Açısından İncelenmesi”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 60: 269–287.
- Tanyu, Hikmet (1987). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tümen, Gülendamar et al. (2000). “Two New Records for Turkey: *Satureja Icarica* P.H. Davis, *Satureja Pilosa* Velen”. *Turkish Journal of Botany*, 24(3): 211–214.
- Uğurlu, Aydın ve Uğurlu, Senem S. (2012). “Kaz Dağları’nda Çarpana ve Dar Dokuma”. *Kaz Dağları Ulusal Çalıştayı (2–3 Haziran 2012) Bildiriler Kitabı*. Balıkesir: Kazdağı ve Madra Dağı Belediyeler Birliği, 162–166.
- Uğurlu, Senem S. (2018). “Çanakkale–Avunya Halılarında Yıldız Motifi”. 5. *Uluslararası Geleneksel ve Yöresel Değerler Sempozyumu (26–28 Ekim 2018)*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- URL-1: www.canakkaleili.com (Erişim Tarihi: 27.05.2020).
- Yıldırım, Tanay B. ve Ölmez, Zuhar (2005). “Koruma Kullanma Kriterleri Açısından Kazdağı Milli Parkı’nın Sınırlarının İrdelenmesi”. *Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu, 8–10 Eylül 2005*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Yolcu, Mehmet Ali (2020). *Kutsaldan Ritüele: Çanakkale Tahtacılarının Geleneksel Dünya Görüşü*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Yolcu, Mehmet Ali; Aça, Mustafa ve Dinç, Mustafa (2023). *Homo Naturalis İnsan ve Geleneksel Ekolojik Bilgi*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Yörükhan, Turhan (2000). *Yunan Mitolojisinde Aşk*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

“COPE–Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*